

JOHANNES GUTSLAFFI NIMEKUJU VARIEERUMISEST EHK TEMA ALLKIRI VERSUS TEMA EESTI KEELE ORTOGRAAFIA*

SZILÁRD TÓTH

Eesti kirjakeele algusaegade mõne autori nimel esineb erinevaid kirjakujusid. Raimo Raag on (põhja)eesti kirjakeele rajaja Heinrich Stahli nime varieerumist uurides hiljuti tõestanud, et just *Henricus Stahell* on see nime kuju, mida eesti keele esimese keeleõpetuse autor valdavalt kasutas (Raag 2002). Sellesama ajastu, XVII sajandi pastori, teoloogi, kirjamehe, keeleteadlase, lõunaeesti (tartu) kirjakeele arendaja, esimese lõunaeesti grammatika (Gutslaff 1648) ning Vana Testamendi lõunaeestikeelse tõlke autori Johannes Gutslaffi (?–1657) perekonnanime kohta on käibel – ortograafia ja sellest lähtuvalt foneetika tasandil – lahkuminevaid andmeid, mida seni pole eraldi uuritud.

K. E. Napierskyl leidub kord *Gutsleff* (1843: 88), kord *Gutsleff* või *Gutzlaff* (1850: 88). Eestikeelse juhuluule antoloogia lehekülje pealkirjas on toodud koguni neli eri kuju: *Gutslaff*-ile järgnevad sulgudes *Gutsleff*, *Gutzlaff* ja *Gutschlaff* (Alttoa, Valmet 1973: 51), kõik silmatorkavas poolpaksus kirjas, kusjuures viimase taha on sulgudesse lisatud küsimärk. Liivimaa luteriusu pastorige saksakeelsest leksikonist aga koguni puudub tänapäeval kõige tuntum nimekuju *Gutslaff*, selle asemel figureerib märksõnana *Gutsleff* ning sulgudes on antud *Gütslaff* ja *Gutschlaff* (Ottow, Lenz 1977: 250). Jürgen Beyer on juhtinud mu tähelepanu sellele, et Pommerist, Johannes Gutslaffi kodukandist, leiame alates XVI sajandist andmeid luteri vaimulike kohta, kelle perekonnanimi on *Gütslaff* ja *Gutslavius* ning kelle seast ehk võiks leida Johannes Gutslaffi sugulasi. Allikaks olevas teoses (Moderow 1903; Müller 1912) esinevate nimekujude originaaltruudust ei olnud kahjuks võimalik kontrollida.

Arvo Tering (1979: 26) on püüdnud identifitseerida Johannes Gutslaffi isa, aga Marju Lepajõe arvates (1998: 299) jääb ta siiski tuvastamata. Johannes Gutslaffi järglaste perekonnanime *e*-ga kujud (*Gutsleff*) leiduvad EBL-is ja Liivimaa luteriusu pastorige saksakeelses leksikonis ilma variantideta: tema poeg Eberhard seenior [1654–1724; EBL I: 114; (sünniaastaks on antud ka 1652; EE III: 575)], pojapojad Eberhard juunior (?–1749; Ottow, Lenz 1977: 250; EBL: 114), Heinrich (1680–1747; EBL: 115) ja Johann Christoph (1685–1767; Ottow, Lenz 1977: 250). Suguvõsa esivanema Johannes Gutslaffi puhul

* Artikkel on valminud asutuse Hungarian Scholarship Board, Eesti Instituudi Es-
tophiluse (2007/2008. õppeaasta) ja Tartu Kultuurkapitali stipendiumi (234/2008), Tartu
Ülikooli (sihtteema nr SF0180084s08) ning Dresdenis asuva ettevõtte ABX-CRO Advan-
ced Pharmaceutical Services Forschungsgesellschaft m.B.H. peadirektori dr Andreas Kluge
toel. Siinkirjutaja tänab kõiki, kes selle artikli kirjutamisel abiks olid, eriti Marju Lepa-
jõed, Külli Habichtit, Helle Metslangi, Kadri Kehayovat ja Jürgen Beyerit (Tartu Ülikool),
Lea Kõivu (Tallinna Linnaarhiiv), Rogier Bloklandit (Hamburgi Ülikool), Matthew Caple-
sit (Indiana Ülikool) ning Kristiina Rossi ja Maria-Maren Sepperit (Eesti Keele Instituut).

on EBL-is märksõnana antud *e*-ga ning sulgudes *a*-ga kuju (EBL: 115). „Eesti entsüklopeedias” on märksõnaks „Gutsleff e. Gutsloff”, kus esitatakse isa koos poja ning kahe pojapoja, Heinrichi ja Eberhard juunioriga (EE III: 574–575). Mõnes Johannes Gutsloffiga seotud XVII sajandi dokumendis, mis ei ole tema käega kirjutatud, esineb ta nimi kahe *t*-ga kujul *Guttloff*.¹

Et erinevate nimekujude kohta selgust saada, tuleb pöörduda omaaegsete dokumentide poole.

Johannes Gutsloffi kolmes trükiteoses leiame nimekuju *Gutsloff*: need on „Kurtzer Bericht vnd Vnterricht Von der Falsch-heilig genandten Bäche in Lieffland Wöhhandta” (Gutsloff 1644: tiitellehel), tema grammatika „Observationes grammaticæ circa linguam Esthonicam” (Gutsloff 1648: tiitellehel, pühenduslähituse ja eessõna järel; vt ka Gutsloff 1998: 11, 24, 32) ning tema kolme luuletuse järel teoses „Trauer-Klagen....” (1652: nummerdamata lk C verso; Altho, Valmet 1973: 52). Johannes Gutsloffi disputatsiooni tiitellehel (Gutsloff 1640) on kirjas perekonnanime latiniseeritud vorm *Gutslavus*. Tartu XVII sajandi juhuluule antoloogia sisaldab tema töö „Kurtzer Bericht....” (Gutsloff 1644) ilmutumisele pühendatud ja sellessamas teoses äratrükitud L. Ludeniuse ja A. Verginiuse luuletused, milles esinevad järjekindlalt ladinapärase nimekuju käändevormid *Gutslavo*, *Gutslave* ning *Gutslavi* (O Dorpat, urbs addictissima musis 2007: 180, 182, 184). Ka Johannes Gutsloffi ajakaaslase Heinrich Gösekeni keeleõpetuses leiame latiniseeritud nimekuju *Gutslavius*, käänatud *Gutslavij* (Göseken 1660: nummerdamata lk b vii), kusjuures huvipakkuv on, et latiniseeritud kuju esineb saksakeelses tekstis ning et disputatsioonis kasutatud ladina nimekujusse on lisatud *i* (mitte *-us*, vaid *-ius*).

A. Teringu järgi esinevat Gutsloffi kirjade allkirjades *Gütsloff* (Tering 1979: 26). Kuigi faksiimiletrükis (Tering 1979: tahvel III) publitseeritud J. Gutsloffi kiri on suhteliselt väikest mõõtu ning koopia ei ole kõige parema kvaliteediga, paistab tema allkirjas olevat *u* kohal üks akuut.

Johannes Gutsloff pani vastavalt gooti käekirja traditsioonile oma piiblitõlke käsikirjas iga *u* kohale akuudi, *ü*-d aga tähistas ta alati kahe akuudiga (vt näidet 1 ja 2).

Varase uusülemsaksa gooti käekirjas hakati alates XV sajandist panema *u* peale diakriitilisi märke (isegi väikest *e*-d ja *o*-d), et eraldada *u*-d teistest tähtedest, eeskätt *n*-ist (Reichmann, Wegera 1993: 47). Käekirja *ü*-le vastab trükitud *u*, kus sel juhul on tegemist velaarise [*u*]-ga (mitte aga eesvokaalse [*ü*]-ga).

Kui A. Teringu artiklis (1979) avaldatud kirja allkirjas oleks *u* peal ühemõtteliselt kaks akuuti, võiks esialgu arvata, et selle hääldus oli [*ü*]. Kui uurida Läti Riiklikus Ajalooarhiivis (LVVA) Liivimaa õuekohtu (Livländisches Hofgericht) materjalides säilitatavate kohtuprotsesside kaheksat Johannes Gutsloffi käega kirjutatud dokumenti, läheb pilt keerulisemaks. Tema oma käega kirjutatud nime leiame sealt kord *ü*-ga, kord *ü*-ga (vt tabelit 1).

Niisugune kõikumine annab põhjuse oletada, et kahe akuudi kasutamine ei põhine fonoloogilistel põhjustel: ei ole tõenäoline, et kõrgharitud autor, kes eesti keele puhul eesvokaale tagavokaalidest selgelt eristas (Keem 1998: 318; Tóth 1999–2000: 365–366; 2001: 247–248; Särg 2005: 43), ei oleks oma nime kirjutamisel foneetilistele/fonoloogilistele „detailidele” – [*u*] ja [*ü*] palato-velaarisele opositsioonile – tähelepanu pööranud, eriti silmas pidades, et need

¹ LVVA, 109. f., 2. apr., 251. l., 27. lp.; EAA, f 1270, n 1, s 438, l 6 ja 7p.

26. Ninck jumal lauss: Tegkem
 innemisset meije palcke kahn,
 meije sharnazes, eth nemmat wal-
 lizekut ülle neiht kallat merre
 sissen, ninck ülle neiht zirckut
 taiwa allan, ninck ülle sedda töp-
 prast, ninck ülle keick se mah,
 ninck ülle keick maddut, kumbat
 maht möhda lihkwat.

27. Ninck jumal loih sedda inne-
 mist omma palcke kahn, jumala
 palcke kahn loih temma tedda, ütte
 jssakest ninck ütte Emmakest loih
 temma nemmat.

Ninck jumal lauss: Tegkem
 innemisset meije palcke kahn,
 meije sharnazes, eth nemmat wal-
 lizekut ülle neiht kallat merre
 sissen, ninck ülle neiht zirckut
 taiwa allan, ninck ülle sedda töp-
 prast, ninck ülle keick se mah,
 ninck ülle keick maddut, kumbat
 maht möhda lihkwat.

Ninck jumal loih sedda inne-
 mist omma palcke kahn, jumala
 palcke kahn loih temma tedda, ütte
 jssakest ninck ütte Emmakest loih
 temma nemmat.

Näide 1. ü [u] ja ü [ü] Johannes Guts-
 laffi Vana Testamendi tõlke käsikirja
 katkendis. Käsikiri Tartus Eesti Kir-
 jandusmuuseumi kultuuriloolises ar-
 hiivis (reg. 1950/37): „Moseh esimenne
 ramat; Se esimenne Capittel”, leht 5.

Näide 2. Johannes Gutslaffi Vana
 Testamendi tõlke käsikirja kat-
 kend (Minu transliteratsioon. –
 Sz. T.).

Tabel 1.

**Johannes Gutslaffi perekonnanime [u]-hääliku kirjutusviisi
 kõikumine tema käega kirjutatud dokumentides (LVVA)**

Grafeem	Dokumendi daatum ja leiukoht	sissekande liik
ü	?1643 (109. f., 1. apr., 188. l., 12. lp.) 16.08.1644* (109. f., 1. apr., 188. l., 34. lp.) 29.06.1646 (109. f., 2. apr., 251. l., 12. lp.) 30.07.1646* (109. f., 2. apr., 251. l., 7. lp.)	ei ole allkiri ei ole allkiri allkiri ei ole allkiri
ü	24.07.1643 (109. f., 1. apr., 188. l., 8. lp.) 17.07.1646 (109. f., 2. apr., 251. l., 3. lp.) 20.07.1646 (109. f., 2. apr., 251. l., 17. lp.) 25.07.1646 (109. f., 2. apr., 251. l., 4. lp.)	allkiri allkiri allkiri allkiri

* Kuupäev ei ole kirja pandud Gutslaffi, vaid kellegi teise käega.

eristuvad saksa keeles samuti nagu eesti keeleski. Oma varasemas uurimu-
 ses olen Mati Hindile toetudes väitnud, et kui Johannes Gutslaff ei tähistata
 oma keeleõpetuses järgsilbi täishäälikute eesvokaalsust, ei ole selle põhjuseks
 muu kui tema kirjaviisi fonoloogiline (täpsemalt: fonotaktiline) iseloom: esi-
 mese silbi täishääliku kvaliteet määrab järgmiste silpide kvaliteedi ka siis,
 kui seda eraldi ei tähistata (Tóth 2001: 248).

Riias leiduvate dokumentide käekirjaliste nimekujude varieeruvuse põhjust ei tasu seega otsida Johannes Gutsلاffi perekonnanime foneetikast, vaid kuskilt mujalt.

Tuleb tõdeda *ü* silmatorkavat dominantsust just allkirjades ning *ú* esiletulekut muudel juhtudel. Hüpoteesi „allkiri *versus* muud juhud” püstitamine ei vii aga ühemõttelise lahenduseni, sest kui vaadata dokumentide kronoloogiat, siis allkirjade puhul kindlat reeglipära tuvastada ei saa: 29. juunil 1646 kirja pandud *ú*-le järgneb järgmise kuu 17. päeval küll natuke kahtluse alla seatav *ü*, kolme päeva pärast aga ühemõtteliselt kahe akuudiga *ü*.

Lahenduse pakub tollase saksa käekirja traditsioon, kus selline kõikuvus oli levinud nähtus. Nimelt võis *u* peal asuvate diakriitiliste märkidena esineda kaarekese ja akuudi kõrval ka kaks akuuti (Reichmann, Wegera 1993: 47). Nii et kahel kriipsul pole Johannes Gutsلاffi perekonnanimes teistsugust funktsiooni kui ühel. Käekirjaline *ü* võis tähistada nii [*ü*]-d nagu ta piiblitõlkes kui ka [*u*]-d nagu ta allkirjas. Käekirjaliste nimekujude puhul on aga ühemõtteliselt tegemist [*u*]-ga, mida toetab ka tema trükitud teostes kasutatud kirjaviis.

Perekonnanime teine vokaal on kohtuprotsesside Riias säilitatavates dokumentides alati *a*, mitte aga *e*, ja seega kooskõlas trükitud teostes esineva kirjaviisiga.

Pöördugem nüüd nime konsonantismi poole. Greifswaldi ülikooli matriklis² esineb Johannes Gutsلاffi nimi järgmisel kujul (vt näite 3 alumist rida):

Näide 3. Märge Gutsلاffi immatrikulatsiooni kohta Greifswaldi ülikooli matriklis.

Raskesti loetav vorm translitereeriti matrikli tekstikriitilises trükitud variandis nõnda: *Gutzschlaß* (Friedlaender 1894: 523). Sellel transliteratsioonil tasub peatuda, sest nimes on kasutatud kahte ligatuuri, mille äratundmine pole eriti lihtne: *G*-le järgneb akuudiga *ú* ja järgmised märgid on ilmselt ligatuurid *tz* ja *sch*, mis on näites 4 eraldi esitatud.

Matrikli nimekuju aga ei pea tingimata viitama sellele, nagu oleks Gutsلاffi oma nime nõnda kirjutanud, sest ülikooli matriklisse kanti nimed tõenäoliselt dikteerimise alusel: kõik näites 3 esitatud nimed pärinevad ju samalt kirjutajalt, kelleltki ülikooli töötajalt. Kirjapanija, kuuldes sõna keskel afri-

Näide 4. Ligatuurid *tz* ja *sch* (Ariste 1978: 16).

² Album Gryph., t. 2., Ernst-Moritz-Arndt-Universität, Archiv, UAG Matrikel, Bd. II, 1598–1692.

kaati, märkis kuulnud hääliku üles [c]-d tähistava *tz* ja [š]-d tähistava *sch*-i abil. See, et eriti afrikaadi [c] puhul konsonanttähti kuhjatakse motiveerimatuks, n-ö „dekoratiivselt”, oli barokiajastu varase uusülemsaksa kirjutustavadele üsnagi iseloomulik (Stedje 2001: 136). Dekoratiivtähtede problemaatika pole isegi eesti keeleteaduses valge laik: alamsaksaaegsete (XVI sajandi) eestikeelsete tekstide ortograafiale pühendunud töös on seda problemaatikat terve lõigu ulatuses käsitlenud Erich Kobolt, väites, et üleliigseid, puhtdekoratiivseid tähti oli alamsaksa tekstides väga palju (Kobolt 1929: 146–148). Ja kuigi Johannes Gutsloffi omaenda käega kirjutatud dokumentides on ta perekonnanimes alati konsonantühend *ts*, esineb õuekohtu protsesside muudes dokumentides *z*-i kõrval (*Gutzlaff*, 109. f., 2. apr., 251. l., 29. lp.) ka *tts* (*Guttslaff*), nagu on eespool mainitud. Ehk sellesama dekoratiivsusega saabki seletada grafeemi *ü* kasutamist *u* asemel ning pidada *ü* teist („ülearust”) akuuti fonoloogiliselt liaseks.

Ülaltoodust võib järeldada, et Arvo Teringu märkust „Nähtavasti on õige kasutada nii nimekuju *Gutsloff*, nagu on trükitud tema teoste tiitellehtedel, kui ka *Gütslaff*, mida ta tarvitas ise kirjaallkirjades” (Teriing 1979: 26), tuleks korrigeerida nii: kõige otstarbekam on kasutada nimekuju *Gutsloff*, nagu on trükitud Johannes Gutsloffi teostes ja nagu ta ise üldjuhul – välja arvatud allkirjastamisel – oma nime kirja on pannud, silmas pidades eriti seda, et ta allkirjades esinevad käekirjalised *ü*-d ei tähendanud [ü]-d, vaid hoopis [u]-d.

Lõpuks tuleb arvesse võtta veel üht asjaolu, mis ehk võiks meie tõestust mõnevõrra nõrgendada. Nimelt on selles kirjutises tuginetud ka trükitud teostes esinevale kirjaviisile, kuigi Raimo Raag on oma ülalmainitud artiklis juhtinud tähelepanu sellele, et „vana eesti kirjakeele trükitud teoste edaspidises analüüsis on põhjust arvestada trükkalite kaasmõju või teadliku keelelise sekkumise võimalust” (Raag 2002: 186). Igatahes oli nii Johannes Gutsloffi mõlemal raamatul kui ka tema kolme luuletust sisaldaval juhuluulevihikul (Trauer-Klagen.... 1652) sama Tartu trükkal Johann Vogel (†1656/1657). Lisaks sellele trükiti varem, aastal 1640, ka Johannes Gutsloffi disputatsioon sellesamas Tartu ülikooli trükikojas, kusjuures enne seda, kui J. Vogel oma tegevust seal alustanud oli (Jaanson 2000: 24–31). Disputatsiooni kaanel ongi trükikojana märgitud Tartu ülikooli trükikoja aastal 1636 algava ja Vogeli tulekuga lõppeva perioodi väljaannete jaoks tüüpiline märg *Typis Acad.* Arvestades, et trükkali (või isegi trükikoja) mõju ei ole teoste ortograafia kujundamise puhul välistatud, ei saa niisiis nimekuju ühesugune kirjutusviis (*Gutsloff*) nendes trükistes olla kindlaks tõendmaterjaliks. Samal ajal on tõenäosus, et trükikoda võis teksti muuta, palju suurem sellest, et ta hakkas sekkuma autori (ehk tellija) nime kirjutusviisi.

Võib tõdeda, et käekirja puhul tuleb kõnealuse ajajärgu nimede korral eristada seda, kas nad on kirja pandud allkirjana või mingitel muudel juhtudel. Viimastel juhtudel on nime vokaalide kirjanek foneetiline ja seega ka ortograafiline, s.o nime kirjanek on toimunud samamoodi nagu käsikirja trükikoja jaoks ettevalmistamine: see manuskript peab olema väga hästi loetav, sest siin on iga tähel, iga diakriitilisel märgil oma tähtsus. Just niisugune ongi Johannes Gutsloffi Vana Testamendi tõlke käsikiri, kus pööratakse hoolikalt tähelepanu esisilbi vokaalide palatovelaarsele opositsioonile. Sellise käsikirja tähttäheleline peegeldus (võiks ütelda, et transliteratsioon) on trükitud tekst, millel on oma grafeemid. Gutsloffi eestikeelsete sõnade järgsilpide

fonoloogiline kirjutusviis – täishäälikute eesvokaalsuse tähistamata jätmine – meenutab küll allkirja mittefoneetilist iseloomu, aga sellal kui allkirja puhul esineb „ülearune” diakriitiline märk, on eestikeelsete sõnade järgsilpides fonotaktilistel põhjustel foneetilisuse jaoks „vajalik” diakriitiline märk ära jäetud.

Kirjandus

- Al t t o a, Villem, V a l m e t, Aino 1973. 17. sajandi ja 18. sajandi alguse eestikeelne juhuluule. Tallinn: Eesti Raamat.
- A r i s t e, Paul 1978. Foneetilise transkriptsiooni ja gooti kirja harjutusi. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, soome-ugri keelte kateeder.
- EE = Eesti entsüklopeedia III. Ferda–Jaanus. Tartu: Loodus, 1933–1934.
- EBL = Eesti biograafiline leksikon I. (Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused II.) Tartu: K./Ü. Loodus, 1926–1929.
- F r i e d l a e n d e r, Ernst 1894. Aeltere Universitäts-Matrikeln II. Universität Greifswald. Erster Band (1456–1645). (Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Siebenundfünfzigster Band.) Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- G u t s l a f f 1640 = Disputatio theologica, de autoritate et origine ss. scripturæ: Quam Sub Praesidiō Andreæ Virginii, Haereditarij in Schweszien/ SS. Theol. D. & Profess: Primarij ... publicae disquisitioni submittit Johannes Gutslavus Dabera Pom. SS. Theol. Studiosus. Habita ad diem Augusti Dorpati Livonorum, Typis Acad. Anno M. DC. XL.
- G u t s l a f f 1644 = Kurtzer Bericht vnd Vnterricht Von der Falsch-heilig genandten Bäche in Lieflland Wöhhandta. Daraus die Vnchristliche Abbreununge der Sommerpahlschen Mühlen geschehen ist. Aus Christlichem Eyfer/ wegen des Vnchristlichen vnd Heydnischen Aberglaubens gegeben Von Johanne Gutsloff/ Pomer. Pastorn zu Vrbs in Lieflland. Gedruckt zu Dorpt in Lieflland/ bey Johan Vogeln/ der Königl. Universität Buchdrucker/ im Jahr 1644.
- G u t s l a f f 1648 = Observationes grammaticæ circa linguam Esthonicam. Judicia tentandi & experiendi causâ in lucem editæ à Johanne Gutsloff/ Pastore zu Vrbs. Dorpati Livonorum Excudebat Johannes Vogel/ Acad. Typogr. Anno M DC XLVIII.
- G u t s l a f f, Johannes 1998. Observationes grammaticæ circa linguam Esthonicam. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. Tõlkinud ja väljaande koostanud Marju Lepajõe, toimetanud Jaak Peebo. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 10.) Tartu: Tartu Ülikool.
- G ö s e k e n, Heinrich 1660. Manuductio ad Linguam Oesthonicam, Anführung zur Öhstnischen Sprache.... Reval [Faksiimileväljaanne: Heinrich Göseken, Manuductio ad Linguam Oesthonicam, Anführung zur Öhstnischen Sprache. (Fenno-Ugrica 3. Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts II). Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1977].
- J a a n s o n, Ene-Lille 2000. Tartu Ülikooli trükikoda 1632–1710: Ajalugu ja trükiste bibliograafia. Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu.
- K e e m, Hella 1998. Johannes Gutsloffi grammatika eesti keel ja Urvaste murak. – Johannes Gutsloff, Observationes grammaticæ circa linguam Esthonicam. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. Tõlkinud ja väljaande koostanud

- Marju Lepajõe, toimetanud Jaak Peebo. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 10.) Tartu: Tartu Ülikool, 1998, lk 317–332.
- Kobolt, Erich 1929. Alasaksa-aegsete eestikeelsete tekstide ortograafiast. – Eesti Keel VIII, nr 7–8, lk 129–168.
- Lepajõe, Marju 1998. Johannes Gutsلاffi „Grammatilised vaatlused”. – Johannes Gutsلاffi, *Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam*. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. Tõlkinud ja väljaande koostanud Marju Lepajõe, toimetanud Jaak Peebo. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 10.) Tartu: Tartu Ülikool, 1998, lk 285–316.
- Moderow, Hans 1903. Die evangelischen Geistlichen Pommerns von der Reformation bis zur Gegenwart. Auf Grund des Steinbrück’schen Manuskriptes bearbeitet von Hans Moderow. I. Teil: Der Regierungsbezirk Stettin. Stettin: Paul Niekamme.
- Müller, Ernst 1912. Die evangelischen Geistlichen Pommerns von der Reformation bis zur Gegenwart. Auf Grund des Steinbrück’schen Manuskriptes bearbeitet von Ernst Müller. II. Teil: Der Regierungsbezirk Köslin. Die reformierten Gemeinden Pommerns. Die Generalsuperintendenten. Stettin: Léon Sauer.
- [Napier’sky, Karl Eduard] 1843. Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland. Erstes Heft. Livländische Kirchen- und Prediger-Matrikel. Riga: Druck und Verlag von W. F. Häcker.
- [Napier’sky, Karl Eduard] 1850. Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland. Zweites Heft. Lebensnachrichten von den livländischen Predigern, mit litterärischen Nachweisen. Erster Theil. A–G. Mitau: Druck und Verlag von J. F. Steffenhagen und Sohn.
- O Dorpat, urbs addictissima musis... Valik 17. sajandi Tartu juhuluulet. Koostanud Kristi Viiding, Jana Orion, Janika Päll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- Ottow, Martin, Lenz, Wilhelm 1977. Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918. Begonnen von Paul Baerent †. Im Auftrage der Baltischen Historischen Kommission unter Mitarbeit von Erik Amburger und Helmut Speer hrsg. von Martin Ottow und Wilhelm Lenz †. Köln–Wien: Böhlau Verlag.
- Raag, Raimo 2002. Mis oli õieti esimese eesti keele grammatika autori nimi? – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 183–192.
- Reichmann, Oskar, Wegera, Klaus-Peter 1993. Frühneuhochdeutsche Grammatik. Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. A. Hauptreihe Nr. 12. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Stedje, Astrid 2001. Deutsche Sprache gestern und heute: Einführung in die Sprachgeschichte und Sprachkunde. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Särg, Taive 2005. Eesti keele prosoodia ning teksti ja viisi seosed regilaulus. (Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 6.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Teriing, Arvo 1979. Lisandusi ja täpsustusi Johannes Gutsلاffi kohta. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 26–30 + tahvel III.
- Tóth, Szilárd 1999–2000. Gutsلاffi 1998, *Observationes...* – *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Sectio Ethnographica et Linguistica* (XL). Szeged, lk 361–370.
- Tóth, Szilárd 2001. Lisandusi Johannes Gutsلاffi grammatika ning piiblitõlke keele ja kirjaviisi kohta. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 46 (2000). Tartu: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, lk 242–259.

Trauer-Klagen/ über die hochklägliche und frühzeitige doch sehlige Todesfälle des Hochwolgeborenen Herrn/ Hr. Johann-Eberhard von Bellingkhaussen.... Gedruckt zu Dorpt durch Johann Vogeln, 1652.

On the variation of Johannes Gutsloff's name: His signature versus his Estonian orthography

Keywords: Gutsloff, South Estonian (Tartu) written language in the 17th century, handwriting, phonotactic orthography, decorativity

There are a number of orthographic variants of the surname of Johannes Gutsloff, the developer of the South Estonian (Tartu) written language in the 17th century: *Gutsloff*, *Guttsloff*, *Gutzloff*, *Guttschlaff*, *Gutschlaff*, *Gutsleff*, *Gütsloff* etc. In accordance with the Gothic handwriting traditions of Early New High German, an acute over every *u* is used in the manuscript of his translation of the Old Testament to distinguish it from other letters (especially from *n*); [ü] is written as *ũ*. However, in eight trial documents handwritten by Gutsloff in the records of the Livländisches Hofgericht, his name is found written with both *ú* and *ũ*. In signatures *ũ* is more common. Such variation gives rise to the suspicion that the use of the double acute is not based on phonetic/phonological considerations: it is unlikely that Gutsloff, who in Estonian differentiated clearly between front and back vowels, would not have paid any attention to the palatovelar opposition between [u] and [ü] when writing his own name, especially when one takes into account that these are differentiated in both German and Estonian. According to the German handwriting tradition of the time, the diacritic marks used over *u* included an acute as well as a double acute, which means that a double acute on Gutsloff's name has the same function as a single acute. A handwritten *ũ* in his Bible translation denotes a [ü]; in his signature, however, it denotes a [u] (this is also supported by the *u* in his name used in his printed works).

The form *Guttschlaff* in the register of the University of Greifswald does not indicate that Gutsloff would have written his name in that way, as names were entered into the register as they were spoken. Consonantal letters combined in a purely decorative fashion was a typical orthographic convention of Early New High German. The same decorative embellishment may account for the use of the grapheme *ũ* in the signature instead of *ú* and explain the second, „extraneous” acute in *ũ* as phonologically redundant.

Consequently, it follows that Arvo Tering's comment that „it is correct to use both the form *Gutsloff*, as shown on the title pages of his printed works, as well as *Gütsloff*, which he used himself when signing his name”, should be amended to „only the form *Gutsloff* is correct”. The phonotactic orthography used by Gutsloff in non-initial syllables of Estonian words – non-designation of the vowel quality (palatality) – reminds one of the non-phonetic nature of the *ũ* in his signature, though whereas in the signature an „unnecessary” diacritic mark is added, in non-initial syllables a phonetically „necessary” diacritic mark is ignored for phonotactic reasons.

Szilárd Tóth (b. 1970), researcher in Finno-Ugric languages, szilard.toth@ut.ee